

TRESTNÝ ČIN OBCHODOVÁNÍ S LIDMI V MEZINÁRODNÍM A ČESKO-NĚMECKÉM KONTEXTU

JAROMÍR HOŘÁK

Ze všech typů organizované kriminality je obchod s lidskými bytostmi ve svých následcích i doprovodných jevech ten nejkrutější. Obchod s lidmi představuje soubor zločineckých aktivit, které brutálním způsobem maří a zraňují lidskou svobodu a důstojnost. Zároveň se jedná o velmi složitý fenomén, ať už je zkoumán z hlediska kriminologického, trestněprávního či ekonomicko-geopolitického. Je paradoxní, že se značné rozšíření tohoto jevu od konce devatenáctého a ve dvacátém století časově kryje s modernizací, demokratizací i růstem blahobytu v zemích Evropy a Ameriky, které se stávají převážně cílovými zeměmi obchodu s lidmi. Naopak v zemích zdrojových se jedná o součást trendů retardačních, o příznak prohlubujícího se zaostávání periferie za centrem. Na obchod s lidmi lze totiž v určitých oblastech hledět jako na svébytnou součást migračních proudů mezi chudým Jihem a bohatým Severem a jinde zas jako na drastický důsledek dočasného hospodářského a politického kolapsu v bývalých socialistických zemích východní Evropy. Zatímco zemím původu působí tento druh zločinu obrovské sociální a ekonomické škody, zůstává nesmírnou hanbou cílových zemí, že navzdory své vlastní prosperitě a politickým svobodám, jimž se těší jejich občané, nedokáží zabránit, aby na jejich území nedocházelo k bezohlednému vykořisťování statisíců zavlčených mužů, žen a dětí.

Obchodování s lidmi (trafficking in human beings, human trafficking, trafic d'êtres humains, Menschenhandel) ovšem nemusí nutně zahrnovat přesuny obětí tohoto zločinu z jedné země do druhé. Značná část obchodu se odehrává mezi jednotlivými regiony téhož státu. Tak je tomu zejména v případě obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování. Sám pojem obchodování s lidmi je častěji užíván od konce 80. let a ani dnes není co do obsahu zcela jednoznačně vymezen. Dřívější pojmosloví znalo jen obchod se ženami, popř. dětmi, zpravidla za účelem (obvykle nucené) prostituce. Teprve od 90. let bývají pod tento pojem zahrnovány i další otrokářství podobné aktivity, jako je nucená práce (forced labour, Zwangsarbeit), včetně vykořisťování služebníků v domácnostech. Patří sem i zneužívání dětí zločineckými skupinami k žebrání, užívání dětských vojáků v zaostalých zemích, ale i předávání dětí k nezákonným adoptcím, atd. Specifickou formu obchodu s lidmi představuje i nezákonné odnímání a obchod s lidskými orgány. Za obchod s lidmi se obvykle nepovažuje samotné organizování ile-

gální migrace (pašování lidí, people smuggling).¹ Z takto poměrně široce pojatého vymezení vychází i první univerzálně přijatá definice obchodu s lidmi v Dodatkovém protokolu k Úmluvě OSN o nadnárodním organizovaném zločinu.

Z kriminologického hlediska je zásadním problémem již sám rozsah aktivit označovaných jako obchod s lidmi. Vzhledem k obrovské latenci tohoto typu kriminality docházíme zpravidla k jen velmi hrubému odhadu počtu obětí. Celosvětově se počet obchodovaných osob uvádí v širokém rozmezí od 600 000 do 4 milionů ročně.² Mnohdy nebývá zřejmé, zda se odhady vztahují na všechny typy obchodu s lidmi vyjmenované výše.

V České republice bývá trestný čin obchodování s lidmi zpravidla spojován se sociálně patologickým jevem prostituce, zejména v příhraničních regionech s Německem, byť si v poslední době pozornost příslušných orgánů čím dále častěji vysloužily případy vykořisťování cizích pracovníků formou nucené práce. V tomto článku se pokouším uvedenou problematiku velmi stručně shrnout z hlediska kriminologického a trestněprávního.

Text pojednává o úsilí mezinárodního společenství v boji proti tomuto typu kriminality a o příslušných mezinárodních úmluvách. Dále provádím stručné srovnání německé a české hmotněprávní úpravy. Na závěr uvádím poznámku k aktuálním problémům spolupráce českých a německých orgánů při boji s organizovaným zločinem v souvislosti s obchodem s lidmi.

CHARAKTERISTIKA PROBLÉMU

Obchodování s lidmi bývá uváděno jako klasický příklad jevu, který je co do rozsahu velice těžko postižitelný běžnými metodami kriminologického výzkumu.³ Pokud jde o počty obchodovaných osob, jsou prakticky bezcenné údaje z policejních či soudních statistik, a to vzhledem k zřejmé obrovské latenci tohoto typu zločinnosti.⁴ Odhady počtu obchodovaných osob v jednotlivých regionech, natožpak celosvětově, narážejí dále na již zmíněné rozdíly v nazírání na to, co vše je možno pod pojem obchodování s lidmi zahrnout. V jednotlivých výzkumech a statistikách mohou či nemusí figurovat všechny druhy vykořisťování, jemuž jsou obchodované osoby podrobovány. Značné rozdíly mohou panovat v chápání různých forem donucení či nátlaku vůči obětem ze strany pachatelů. Typicky malou vypovídací hodnotu ohledně počtu obchodovaných osob mají data sebraná ve výzkumech týkajících se viktimizace obyvatel: většina respondentů, a to i těch z vysloveně rizikových skupin, se nebude cítit ohrožena.

¹ V těchto případech kontakt mezi převaděčem a ilegálním migrantem po překročení hranice končí. V případech obchodování s lidmi je oběť po ilegálním vstupu do země uvržena do podmínek připomínajících otroctví. Viz Cejp M., Karabec Z., Scheinost M.: Obchodování s lidmi – naléhavý celosvětový problém. *Kriminalistika* 3/2006, str. 158.

² Srov. údaje uváděné Ministerstvem zahraničí USA na <http://www.state.gov/g/tip/rls/tiprpt/2005/46606.htm> s údaji IOM citovanými v Cejp M., Karabec Z., Scheinost M.: str. 157.

³ Např. Cejp, Karabec, Scheinost, str. 167–169.

⁴ K hodnocení statistických údajů blíže viz Cejp, Karabec, Scheinost, str. 170 a násl. Dále viz např. statistický přehled in Trávníčková I.: Obchodování se ženami z pohledu České republiky, IKSP, Praha 2004, str. 54 a násl., zpracovaný podle Statistické ročenky Ministerstva spravedlnosti ČR. Za celé období 1998 až 2004 bylo za trestný čin podle § 246, resp. 232a tr. zákona pravomocně odsouzeno 97 osob, z nichž většina (56) k podmíněnému trestu odnětí svobody.

Za užitečnější se v tomto směru považují výzkumy soustředící se na klienty prostitutek a zejména na oběti, jimž se podařilo z prostředí, v němž byly vykořisťovány, vymanit.

Pokud jde o samu latentci obchodování s lidmi jako trestné činnosti, jež bývá v běžných podmínkách příslušnými orgány jen zřídka odhalena a jejíž pachatelé často unikají trestu, uvádějí se pro ni důvody trojího charakteru. Jednak je to samotný modus operandi pachatelů, jejichž trestná činnost má již z podstaty věci přeshraniční charakter. Oběti jsou převáženy z jednoho státu či regionu do druhého často na velké vzdálenosti. Pachatelé následně vykořisťované osoby soustavně přemísťují a vyměňují, což znesnadňuje odhalení ze strany policie. Samy policejní orgány v zemích původu, v tranzitních i cílových zemích zápasí s praktickými obtížemi i formálními překážkami při spolupráci s orgány druhých zemí. Trestní politika např. vůči kriminálním jevům spojeným se sexuálním průmyslem či najímáním nekvalifikovaných zahraničních pracovníků může být odlišná. Náležitě vyšetřování naráží na přílišnou skepsi policistů, zejména ohledně nucené prostituce. Samostatnou otázkou je míra pravomocí, které policejní orgány potřebují k účinnému rozkrývání organizovaného zločinu. Třetím důvodem vysoké latence je charakter obětí obchodování s lidmi, které bývají obzvláště bezbranné a snadno zastrašitelné, ocitají se v cizím, mnohdy cizojazyčném prostředí, v němž jsou na pachatelích zcela závislé. Oběti velmi často nedůvěřují policii, často oprávněně nevěří v dostatečnou ochranu ze strany orgánů činných v trestním řízení, mají-li vypovídat jako svědkové obžaloby před soudem. Nemalá část obětí je psychicky a sociálně narušena a sama se dopouští drobné trestné činnosti, což ještě snižuje jejich důvěryhodnost v očích příslušných orgánů.

Samostatnou otázkou zůstává jak posuzovat případy, kdy jsou oběti srozuměny s provozováním prostituce. Jak bude popsáno níže, novější mezinárodní dokumenty již nepovažují za oběti obchodování s lidmi dospělé ženy, které za pomoci jiných osob vycestují do zahraničí, aby zde dobrovolně vykonávaly prostituci. To ovšem nebrání postihu uvedených osob podle vnitrostátních předpisů např. za trestný čin kuplířství. Problematický je tento přístup u obětí nucené práce, které z valné části bývají srozuměny s „tvrdými“ pracovními podmínkami v cílové zemi a do značné míry je akceptují jako jistou daň za vyšší výdělek, než jakého jsou s to docílit v zemi původu.

I přes výše zmiňované těžkosti a skrytý charakter tohoto typu trestné činnosti je její etiologie poměrně dobře prozkoumána. Existují zažitá a v odborné literatuře mnohokrát popsané vzorce, podle nichž pachatelé postupují při náboru, přemísťování a zastrašování vykořisťovaných osob. Publikováno bylo množství viktimologické kasuistiky, analyzující jednotlivé kategorie obětí.⁵ Patří mezi notoriety, že nejčastější obětí bývají mladé ženy a děti z hospodářsky zaostalých regionů s velkou nezaměstnaností a trasy, po nichž směřují např. do západní Evropy se do značné míry kryjí s proudy ostatních ekonomických migrantů.⁶ Odborné studie obvykle různým způsobem oběti kategorizují, zpravidla podle způsobu, jakým byly pachateli získány a zda se tak stalo na základě falešných slibů lukrativního zaměstnání, zda bylo užito přímého násilí či vydírání, popř. zda obchodované osoby byly předem seznámeny s podmínkami, které je očeká-

⁵ Např. Streiber, P.: Internationaler Frauenhandel. Funktionsweisen, soziale und ökonomische Ursachen und Gegenmassnahmen, Freie Universitaet Berlin, 1998, srov. Täterprofile und Opferbilder- die Logik der internationalen Menschenhandelspolitik, Osteuropa 6/2006, str. 21 a násl.

⁶ Blíže viz např.: Lehti M.: Trafficking in women and children in Europe, The European Institute for Crime Prevention and Kontrol, affiliated with the United Nations, Helsinki, 2003, str. 8.

vají v cílové zemi.⁷ S oblibou se zdůrazňuje, že vyslovené únosy obchodovaných žen bývají spíše výjimkou, časté jsou naopak případy, kdy obchodovaná osoba sice počítá s tím, že se bude v cílové zemi prostituovat, je však oklamána co do okolností.⁸ Specifickou problematiku tvoří obchod s dětmi různého věku, kde svou roli sehrávají např. životní podmínky v sociálně vyloučených komunitách.

Pochopitelným předmětem zkoumání se stávají samotní pachatelé a zločinecké struktury zapojené do různých forem obchodování s lidmi. Motivem pachatelů je vždy vysoký zisk: obchod s lidmi přináší pachatelům výnosy přinejmenším srovnatelné se ziskem z pašování drog a zbraní, a to za podstatně nižšího rizika odhalení. „Zboží“, s kterým je obchodováno, na rozdíl např. od narkotik usiluje obvykle samo o to, aby se dostalo na místo určení. Zejména se však obchodované osoby stávají zdrojem opakovaných zisků, ať už trvalým vykořisťováním jedním pachatelem či skupinou pachatelů či jejich předáním za úplatu jiným kriminálním zájemcům.⁹

Charakteristický je značný podíl pachatelů, kteří získali důvěru obětí na základě předchozí známosti, blízkého či vzdálenějšího příbuzenství či předstíraného partnerského vztahu. Tito pachatelé mohou trestnou činnost páchat samostatně či na bázi rodinných klanů. Zpravidla však bývají napojeni na větší organizované skupiny, pro něž plní úlohu prvních náborářů, zejména v sociálně vyloučených komunitách či chudších regionech. Sofistikovanější způsob náboru potenciálních obětí představují falešné zprostředkovací agentury, ať už se má jednat o dobře placenou práci nejrůznějšího druhu či seznámení, popř. výhodný sňatek v zahraničí. Po náborářích přicházejí na řadu nejrůznější prostředníci, díky nimž může organizovaná skupina páchat trestnou činnost s menším rizikem prozrazení. Patří sem osoby, které oběť doprovázejí a dohlížejí na ni během její cesty ze země původu a přechodů jednotlivých státních hranic. Tyto osoby mohou působit též jako převaděči ilegálních migrantů. Významnou roli hrají pachatelé, kteří pro obchodníky s lidmi za užití nejmodernějších technologií obstarávají padělání a pozměňování cestovních dokumentů a různých úředních potvrzení.¹⁰ Jako další významný prvek bývá uváděna korupce úředních osob ve státech původů i cílových zemích, včetně příslušníků policie.¹¹ V těchto oblastech se aktivity pachatelů překrývají s jinými formami organizovaného zločinu. Poslední skupinu pachatelů tvoří prostředí, do něhož jsou obchodované osoby v cílové zemi zavlečeny, ať už se jedná o sexuální průmysl či vykořisťování v podmínkách nucené práce.

Pokud jde o geografické rozložení nápadu zkoumané trestné činnosti v České republice, zůstávají nejproblémovějšími regiony severní a severozápadní Čechy a Praha s nejbližším okolím,¹² popř. příhraniční oblasti s Rakouskem v jižních Čechách a na

⁷ K podílu obchodovaných osob, které byly k prostituci donuceny viz např. Streiber, P.: *Internationaler Frauenhandel*, str. 9 – autorka uvádí, že jen 11,6 % cizinek, registrovaných v SRN v roce 1995 jako oběti obchodování s lidmi, se před jejich zavlečením do Německa živilo v zemi původu prostitucí.

⁸ Srov. např.: *A Handbook on Human Rights and Legislative Practices to Combat Trafficking in Persons*, Centre for Feminist Legal Research, New Delhi, 2004, str. 9; Trávníčková, str. 2 a násl.; Cejp, Karabec, Scheinost, str. 158 a násl.

⁹ K praktikám obchodníků s lidmi a souvislostmi s jinými typy organizovaného nadnárodního zločinu (pašování drog, zbraní, atd. viz např. podrobný výklad in: Oberloher, R. F.: *Das transnational Organisierte Netzwerk Menschenhandelverbrechen*, Österreichisches Institut für internationale Politik, 2003, str. 21 a násl.

¹⁰ *A Handbook*, str. 11.

¹¹ Viz Oberloher, str. 31.

¹² Srov. Malinová, H.: *Prag-Sexmarkt im Herzen Europas*, *Osteuropa* 6/2006, str. 255 a násl.

jižní Moravě. Patřila-li Česká republika v první polovině 90. let převážnou měrou k zemím původu obchodovaných osob, resp. k zemím tranzitním, posléze se stávala čím dál tím výrazněji zemí cílovou, což souvisí právě s rozmáhající se prostituční scénou v uvedených regionech a tzv. sexuální turistikou zejména ze SRN. V této souvislosti lze připomenout i kontroverzní kampaň německé nevládní organizace KARO v roce 2003 a tvrzení ohledně údajného rozšíření dětské prostituce v Chebu.¹³ Během 90. let počet registrovaných případů osob obchodovaných z České republiky do západní Evropy postupně ubýval.¹⁴ Tento trend jsme sdíleli s dalšími bývalými socialistickými státy středovýchodní Evropy (Polsko, Maďarsko, Slovensko). Naopak rostl počet případů nucené prostituce žen ze zemí bývalého Sovětského svazu a Balkánu (Ukrajina, Bělorusko, Moldavsko, Bulharsko), ale i ze Slovenska, jež byly zavlčeny na naše území. Určitou novinkou posledních několika let jsou ženy z Vietnamu obchodované pachateli z této komunity. Podle vyjádření odborníků z řad nevládních organizací a policie od roku 2005 znovu narůstá počet případů českých žen přepravovaných zejména kosovo-albánskými kuplíři do Nizozemí a Německa. Mechanismy obchodu s lidmi se mění i v tom směru, že odborníci nyní zaznamenávají čilý obchod s prostituujícími se ženami v rámci území České republiky. Tato forma trestné činnosti postihuje zejména oběti z řad sociálně vyloučených romských komunit. Jak vyplývá z rozhovorů s příslušníky specializovaných útvarů kriminální policie, prostituční scéna v České republice se díky přesunu valné části pouliční prostituce do nočních klubů a soukromých bytů stala z hlediska odhalování závažných forem organizované trestné činnosti méně přehlednou.¹⁵ Příslušné státní orgány i nevládní organizace v České republice začaly v posledním období věnovat větší pozornost rovněž případům tzv. nucené práce, a to vzhledem k změnám trestního zákona, resp. implementaci již zmínovaného Dodatkového protokolu k tzv. Palermské úmluvě o nadnárodním organizovaném zločinu (viz níže).

V České republice existuje rozdíl ve vnímání určitých typů trestné činnosti u centrálních a specializovaných orgánů policie a justice a u příslušníků policie působících v regionech. Policejní orgány v příhraničních oblastech České republiky mnohdy dnes považují trestnou činnost spojenou se sexuálním průmyslem za podružný problém např. ve srovnání s majetkovou trestnou činností typu krádeží aut, vloupání, loupeží, popř. i ve srovnání s problémem ilegální migrace.

Jako země původu, země cílová i tranzitní z hlediska obchodování s lidmi, Česká republika zápasí s řadou problémů, jež souvisejí s velkou poptávkou po sexuálních službách v sousedním Německu, nejlidnatější zemi EU. Sexuální průmysl je v SRN koncentrován převážně ve velkých městech, naopak jej z logických důvodů nenajdeme v příhraničních regionech s Polskem a ČR. Počet prostituujících se osob je v SRN odhadován velmi široce a nejednotně od 60 tisíc až do půl milionu. Shoda panuje

¹³ Srov. Schauer, C.: Jeder holt sich was er will Sexuelle Ausbeutung von Frauen und Kindern in einer tschechischen Grenzregion, *Osteuropa* 6/2006, str. 235–245 a Trávníčková, str. 29, k dětské prostituci v sociálně vyloučených komunitách dále viz např.: IOM: Závěrečná zpráva k projektu č. j. OAM-175-47/2004, o zajištění monitoringu romských lokalit, str. 22.

¹⁴ Podíl prostituujících se žen ze zemí středovýchodní Evropy, jež v Rakousku vyhledaly pomoc nevládních organizací, činil v roce 1995 50 % všech klientek. V roce 2003 to bylo již jen 15 %. Blíže viz Lehti, str. 20.

¹⁵ Viz IOM: Závěrečná zpráva, str. 22.

ohledně vysokého procenta (kolem 50 %) žen obchodovaných ze zahraničí. Ročně je v Německu registrováno kolem 1000 případů nucené prostituce,¹⁶ z toho opět zhruba polovinu tvoří oběti pocházející ze zemí východní Evropy (bývalý SSSR) a Balkánu, mezi pachateli převažují osoby s německým státním občanstvím či trvalým pobytem v SRN s různým etnickým původem (např. kosovští Albánci, Turci).¹⁷ Organizované skupiny pachatelů s oblibou užívají pro obchodované osoby padělaných či odcizených českých, slovenských nebo polských cestovních pasů.¹⁸

S účinností tzv. prostitučního zákona od roku 2001 byla prostituce v SRN legalizována v tom smyslu, že je na poskytování sexuálních služeb nyní pohlíženo jako na státem uznanou profesi („smlouva“ uzavřená mezi prostitutkou a jejím klientem není považována za rozpornou s dobrými mravy, řídí se však specifickým režimem) a prostitutky získaly lepší přístup k veřejnému zdravotnímu pojištění. Z hlediska změn v kriminální politice má zásadní význam, že napříště již v SRN není trestným činem kuplířství např. provozování či management zařízení pro poskytování sexuálních služeb jinými osobami (nevěstinec, „noční klub“, „masážní salón“, apod.), pokud ovšem tato činnost není spojena s ekonomickým vykořisťováním prostitutek či jiným druhem trestné činnosti. Německý trestní zákoník ovšem i nyní obsahuje ustanovení týkající se kuplířství a samotné provozování prostituce může být považováno za trestný čin, dochází-li k němu v místech, kde je nabízení sexuálních služeb výslovně úředně zakázáno (viz § 184d StGB) nebo obecně za podmínek, kdy může dojít k ohrožování mravní výchovy mládeže (např. v blízkosti škol).¹⁹ Situace v Německu je tak dosti odlišná od situace u nás, kde různé pokusy o právní regulaci prostituce prozatím selhaly. Pro úplnost tedy stručně připomeňme, že nabízení sexuálních služeb na veřejnosti (pouliční prostituce) může podle platných českých předpisů naplňovat skutkovou podstatu přestupku proti veřejnému pořádku podle ust. § 47 odst. 1 písm c) zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích. Za určitých okolností by snad bylo lze naplnit i skutkovou podstatu trestného činu výtržnictví podle § 202 odst. 1 tr. zákona (hrubá neslušnost na místě veřejně přístupném). Zvláštní problematiku ve vztahu k pouliční prostituci tvoří obecně závazné vyhlášky obcí. Pokud jde o trestný čin kuplířství, viz výklad níže.

Jak ministerstvo spravedlnosti, tak ministerstvo vnitra připravily v minulosti návrhy zákonů o regulaci prostituce, jež by z poskytování sexuálních služeb učinily typ samostatné výtěžné činnosti a podrobily prostituující se osoby určité registraci a pravidelnému lékařskému dohledu. Ani jeden z těchto návrhů se nakonec v parlamentu nesetkal s úspěchem, zato však připravovaná opatření sklídila kritiku významné části odborné veřejnosti. Výhrady jsou etického i čistě praktického rázu. Časté jsou názory, že navrhovaná opatření vycházejí vstříc státním orgánům a obcím a dávají jim razantnější represivní nástroje např. vůči pouliční prostituci. Bez štedře financovaných a náležitě široce pojatých resocializačních programů jen těžko zlepšit situaci prostituujících se osob. Pokud jde o vztah k organizovanému zločinu, zejména k obchodování se ženami, zde je třeba bedlivě sledovat právě vývoj v Německu po vstupu tamního

¹⁶ Viz Streiber, str. 1.

¹⁷ K trasám obchodu s lidmi viz Oberloher, str. 32–38.

¹⁸ Lehtí, str. 17.

¹⁹ S obdobným ustanovením ovšem počítá i vládní návrh nového českého trestního zákoníku v § 165 – „prostituce ohrožující mravní vývoj dětí“.

„prostitučního zákona“ v účinnost. Zkušenosti ze SRN slouží v mnohém jako varování před prvoplánovou „legalizací“ prostituce, která může do značné míry naopak usnadňovat pochybné podnikání kuplířům a nebezpečným organizovaným skupinám obchodníků se ženami. Jednou z alternativ je cesta zcela opačná, tzv. švédský model, postihující klienty prostitutek.

MEZINÁRODNÍ A EVROPSKÉ PRÁVO

V posledních sto letech se mezinárodní společenství i jednotlivé národní státy snažily vyvinout takové právní normy, jež by umožňovaly efektivní postih pachatelů obchodování s lidmi i náležitou ochranu potenciálních i skutečných obětí tohoto zločinu. Velmi záhy se ukázalo, že klíčový význam v zápase s tímto typem kriminality bude mít vzájemná spolupráce mezi státními orgány jednotlivých zemí, ať už se jedná o země původu, země cílové, či země tranzitní. Mezinárodní konvence o obchodování se ženami z počátku 20. století představovaly svébytnou reakci na sociální problémy spojené s tehdejší masovou migrací pracovních sil z agrárního venkova do průmyslových oblastí, často napříč kontinenty či do zámoří, usnadněnou hustší sítí levné železniční a lodní dopravy. Velká města a přístavy se staly centry kriminálně organizované prostituce a obchodu se ženami. První mezinárodní úmluvou týkající se obchodu s lidmi byla Mezinárodní úmluva o potlačování obchodu s děvčaty z 18. května 1904. Tato úmluva byla výsledkem dlouholeté iniciativy soukromých spolků a „výborů“ tzv. abolicionistického hnutí. Abolicionisté ideově navazovali na dřívější boj za zrušení otroctví a obchodu s otroky v raném 19. století. Spatřovali v samotné prostituci vážné pošlapávání lidské důstojnosti a nesouhlasili tehdejší běžnou praxí státem registrované a regulované prostituce. Na přelomu století tvořili celosvětové humanistické hnutí, které usilovalo o oficiální zákaz nevěstinců a přísný postih kuplířů.²⁰ Konvence z roku 1904 byla ve své podstatě první mezivládní dohodou o policejní spolupráci při potlačování obchodu se ženami. Čl. 1 úmluvy ukládal smluvním státům vytvořit speciální úřad, který by sbíral zprávy o verbování žen za účelem provozování „smilstva“ v cizině. Především však smluvní strany měly v tomto smyslu zajistit policejní kontrolu přístavů a nádraží, kde mělo být pátráno po pachatelích obchodu s děvčaty (čl. 2). Úmluva z roku 1904 již obsahovala stručná ustanovení ohledně pomoci obětem, jimž měly být hrazeny náklady spojené s návratem do domovského státu.

Hledíme-li na konvenci z roku 1904 spíše jako na smlouvu o policejní spolupráci, mladší Mezinárodní smlouvu o potlačování obchodu s bílými otroky z roku 1910 lze již považovat za pramen trestního práva v tom smyslu, že se tento dokument snaží definovat jednání, jež se smluvní strany zavazují stíhat. Ač tato úmluva neobsahovala závaznou definici obchodování se ženami, stala se přesto východiskem moderních trestněprávních úprav v této oblasti. Úmluva z roku 1910 především rozlišovala mezi obchodováním s nezletilými děvčaty a dospělými ženami, a dále mez dospělými osobami, jež se pro prostituci v zahraničí nechali získat dobrovolně a oběťmi přímého

²⁰ Blíže viz např.: Herz A. L.: Menschenhandel. Eine empirische Untersuchung zur Strafverfolgungspraxis, Max-Planck Institut für Strafrecht, Berlin 2006, p. 11 a násl.

násilí, podvodu či vydírání. Zatímco v případech nezletilých děvčat úmluva poskytovala obětem absolutní ochranu bez ohledu na jejich vlastní rozhodnutí, ohledně dospělých žen vyplýval smluvním stranám z úmluvy závazek zasáhnout jen v případech, kdy byla oběť k prostituci najata lstí, násilím či jiným druhem donucení.

Po první světové válce abolicionistické hnutí triumfovalo v řadě zemí, včetně Československa (mj. T. G. Masaryk a jeho dcera Alice byli přesvědčenými abolicionisty). Jak Československo tak Výmarská republika jako členové Společnosti národů podepsaly Mezinárodní úmluvu o potírání obchodu se ženami a dětmi z 30. 9. 1921 a o více než dvě dekády později Mezinárodní úmluvu o potírání obchodu se zletilými ženami z 11. 10. 1933. Konvence z roku 1921 zahrnovala výsledná doporučení doposud největší mezinárodní konference o obchodu se ženami, jež se konala téhož roku v Ženevě za účasti 34 států a řady soukromých abolicionistických sdružení. V Úmluvě se zejména podařilo rozšířit ochranu obětí s důrazem na ochranu děti obojího pohlaví. Oproti předchozí úmluvě se strany výslovně zavázaly stíhat i přípravná jednání směřující k obchodování se ženami. Vyvrcholením snah abolicionistů byla již zmíněná úmluva z roku 1933, jež na rozdíl od konvence z roku 1910 kriminalizovala i obchodování s dospělými ženami za účelem pohlavního styku bez ohledu na případný souhlas či dobrovolnost. Tentýž trend pokračoval i v návrhu další konvence, jež v roce 1937 připravila Společnost národů. Text tohoto návrhu se po druhé světové válce stal součástí Úmluvy OSN o potlačování a zrušení obchodu s lidmi a využívání prostitutek druhých osob ze dne 2. 12. 1949, jež se na řadu desetiletí stala základním dokumentem mezinárodního práva postihujícím uvedená jednání. Úmluva OSN je založena na vnímání prostituce jako druhu moderního otroctví a spojuje postih pachatelů ochodu s lidmi s potlačováním kuplířství a vykořisťování prostitutek vůbec. Smluvní strany se zavázaly, že potrestají každou osobu, jež „kvůli uspokojení žádostivosti druhého a) získá, zláká nebo svede za účelem prostituce jinou osobu, i s jejím souhlasem, b) těží z prostituce jiné osoby, a to i se souhlasem této osoby“. Za trestná se dle konvence považují i přípravná jednání. Dalekosáhlé důsledky mělo znění čl. 6 úmluvy, jež smluvní státy zavazuje zrušit jakoukoli registraci osob provozujících prostituci. Takový požadavek byl jen stěží přijatelný ve státech, kde byla tradičně zavedena určitá reglementace prostituce. Z tohoto důvodu se k úmluvě nikdy nepřipojila SRN, a to na rozdíl od Československa, jež přistoupilo v roce 1958. S oblibou se uvádí, že úmluva OSN nebyla nikdy zveřejněna ve sbírce zákonů, nicméně právě závazkem implementovat tuto úmluvu bývala před rokem 1989 zdůvodňována existence ustanovení postihujících obchod se ženami v trestním zákoně z roku 1961.

V současnosti je ohledně potlačování obchodu s lidmi za stěžejní dokument mezinárodního práva považován již zmíněný Protokol OSN o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi zvláště ženami a dětmi, kterým se doplňuje Úmluva OSN proti mezinárodnímu organizovanému zločinu (tzv. Palermská úmluva). Protokol, přijatý Valným shromážděním OSN v roce 2000, představuje ve své podstatě mezinárodní trestněprávní kodifikaci ohledně typů jednání, jež mají být považovány za obchodování s lidmi. Protokol vychází z moderních kriminologických výzkumů a znalostí povahy a forem obchodu s lidskými bytostmi a v mnoha směrech se liší od úmluvy OSN z roku 1949. Protokol již především tak úzce nespojuje pojem obcho-

dování s lidmi s prostitucí a kuplířstvím, a to u vědomí řady dalších typů vykořisťování obchodovaných osob, zejména nucené práce. Jak již bylo uvedeno, Protokol obsahuje první mezinárodním společenstvím přijatou definici vlastního pojmu „obchodování s lidmi“ (trafficking in persons). Je ovšem třeba zdůraznit, že Protokol má doplňovat Palermskou úmluvu a vztahuje se tudíž jen na jednání, která mají přeshraniční charakter a jsou páchána organizovanými skupinami (viz čl. 4 a 5 Protokolu). V tomto směru se Protokol dosti odlišuje od evropského Rámcového rozhodnutí, o němž je zmínka níže.

Dle čl. 3a Protokolu se „obchodováním s lidmi rozumí najímání, přeprava, přechovávání nebo získávání osob za účelem vykořisťování, a to za použití násilí, pohrůžky násilím nebo jiných forem nátlaku, únosu, lsti, podvodu, zneužití moci nebo stavu bezbrannosti, anebo poskytnutím či přijetím finančních prostředků nebo jiného prospěchu k získání souhlasu osoby vykonávající dozor nad jinou osobou“. Mezi vykořisťování Protokol řadí zejména „kořistění z prostituce jiných nebo z jiných forem sexuálního využívání, z nucených prací nebo služeb, z otroctví, nevolnictví nebo odstraňování orgánů“. Zřejmě jde o výčet demonstrativní.

Co se týče věku obětí a jejich případného souhlasu, Protokol se do určité míry vrací ke koncepci úmluvy z roku 1910. Souhlas nehraje roli, pokud byl užit některý z prostředků donucení vyjmenovaných výše. Stejně tak souhlas či dobrovolnost nehrají roli v případě dětí, přičemž Protokol vychází z věkové hranice uvedené v Úmluvě OSN o právech dítěte z roku 1989 (č. 104/1991 Sb.). Za dítě se tedy považuje osoba, jež nedovršila 18 let věku.

Zásadní význam má skutečnost, že Protokol obsahuje detailní ustanovení ohledně ochrany, již se státy zavazují poskytnout obětem obchodování s lidmi. Prohlašuje jejich práva během trestního řízení, právo na informace a pomoc. V této souvislosti Protokol výslovně zmiňuje roli nevládních organizací. Během příprav návrhu Protokolu došlo k diskusi, zda by konečné znění Protokolu mělo obsahovat závazek cílové země udělit obětem povolení k trvalému pobytu. Nakonec se tato ustanovení součástí textu Protokolu nestala. Otázky legalizace pobytu obětí na území smluvních stran byly ponechány vnitrostátním úpravám, avšak s tím, že taková úprava nesmí kolidovat s účelem Protokolu. Protokol jako dodatek k Palermské úmluvě však obsahuje důležitá ustanovení ohledně spolupráce policejních složek při boji s mezinárodním organizovaným zločinem. Zvýšená pozornost je věnována otázce výměny informací o pachatelích i obětech obchodu s lidmi (čl. 10) a je deklarován zájem na lepší koordinaci hraničních kontrol a kontrol cestovních dokladů. Pozornost konečně zasluhuje i čl. 9 odst. 4 Protokolu, který zmiňuje nutnost zlepšení životních podmínek potenciálních obětí v zemích původu.

Na půdě institucí **Evropské unie** vzniklo během let nepřehledné množství dokumentů týkajících se obchodování s lidmi a příbuzných témat. Většina z nich ovšem není ani závazná ani přímo aplikovatelná a slouží toliko jako doporučení členským státům EU.²¹ Mnohé ze starších dokumentů pojímají obchod s lidmi jako součást problematiky ilegální imigrace. Při boji s organizovaným zločinem nicméně připadá v úva-

²¹ Viz Rijken C.: Combating Trafficking in Human Beings in the European Union, SZK 1/2005, str. 39.

hu užití obecných instrumentů upravených Rámcovým rozhodnutím o Evropském zatýkáacím rozkazu a Evropskou úmluvou o vzájemné pomoci v trestních věcech. Spolupráce při vyšetřování obchodu s lidmi, má-li formu závažné organizované trestné činnosti, spadá do působnosti Europolu i Eurojustu.

Ač bývá často kritizováno jako neúplné, považuje se v současnosti za základní normu práva EU ohledně zkoumané problematiky Rámcové rozhodnutí o potlačování obchodu s lidskými bytostmi z roku 2002. Jeho obsah byl výsledkem dlouhých diskusí ohledně definic trestných jednání, jež má Rámcové rozhodnutí postihovat. Dříve totiž jednotlivé orgány a instituce užívaly navzájem odlišné definice obchodu s lidmi, podle toho, jak to vyhovovalo jejich působnosti. Výsledný seznam jednání uvedený v čl. 1 Rámcového rozhodnutí zhruba odpovídá definici užitě v čl. 3a Dodatkového protokolu k Palermské úmluvě. Rámcové rozhodnutí však na rozdíl od Protokolu nevyžaduje, aby popsané trestné činy měly přeshraniční, resp. mezinárodní charakter, ani aby byly spáchány organizovanou skupinou. Významný prvek je obsažen v čl. 4 a 5 Rámcového rozhodnutí, které počítají s trestněprávní odpovědností právnických osob v souvislosti s obchodováním s lidmi. Rámcové rozhodnutí dále stanoví kolizní pravidla jurisdikce, jež vycházejí z principu teritoriality a aktivní personality.

Celkově se však Rámcové rozhodnutí setkalo se značnou kritikou, neboť neobsahuje ani konkrétnější ustanovení o ochraně svědků a obětí obchodování s lidmi, ani pravidla ohledně spolupráce mezi členskými státy či role Europolu. Taková ustanovení se přitom vyskytovala v původním, posléze zamítnutém návrhu Rozhodnutí. Z těchto důvodů bývá toto rámcové rozhodnutí v odborných kruzích někdy označováno za promarněnou příležitost.²²

Ochrana obětí obchodu s lidmi je však na úrovni EU do určité míry pokryta pozdější Směrnicí 2004/81/EC z dubna 2004. Tato směrnice nese výslovný název „o povolení k pobytu vydávaném občanům třetích zemí, kteří se stali obětí obchodu s lidmi nebo nezákonné imigrace, kteří spolupracují s příslušnými státními orgány“. Doba, pro níž je povolení k pobytu udělováno, je omezena na „čas na rozmyšlenou“ (reflection period), jehož délku má upravit vnitrostátní předpis a na dobu během trestního řízení, po níž je osoba ochotna spolupracovat s příslušnými orgány (viz čl. 6). Čas na rozmyšlenou má obětem obchodu s lidmi umožnit, aby se zotavily a vymanily se z vlivu pachatelů. Oběti tak má být umožněno se po náležité úvaze rozhodnout, zda bude při vyšetřování spolupracovat. Příslušný orgán má přitom možnost ukončit „čas na rozmyšlenou“ v případech, kdy oběť sama dobrovolně naváže kontakt s pachatelem. Pokud se osoba rozhodne ke spolupráci, má jí být povolení k pobytu prodlouženo na dalších šest měsíců, a to opakovaně. Rámcové rozhodnutí přitom stanoví, že oběti mají nárok na sociální, finanční, právní, psychologickou a lékařskou pomoc. Mohou rovněž obdržet pracovní povolení. Rámcové rozhodnutí však obsahuje určité nástrahy a nedostatky, jež jeho reálný dopad omezují. Především se nevztahuje na občany členských států EU a tedy ani na oběti obchodu s lidmi ze zemí středovýchodní Evropy či pobaltských států, které stále patří k častým zemím původu.²³ Dále není třeba zdůrazňovat, že pro mnohé oběti nejsou dost

²² Rijken, str. 41.

²³ Rijken, str. 42.

atraktivní vyhlídky na toliko dočasné povolení k pobytu, omezené na dobu spolupráce se soudy a policií.

Vedle Dodatkového protokolu k Palermské úmluvě a popsaneho Rámcového rozhodnutí by v budoucnu mohla roli zásadního instrumentu mezinárodního práva ohledně zkoumané problematiky sehrát Úmluva **Rady Evropy** o boji proti obchodování s lidskými bytostmi, přijatá v roce 2005, kterou však dosud neratifikoval dostatečný počet států. Podobně jako Rámcové rozhodnutí, ani tato úmluva nevyžaduje, aby trestná činnost byla páchána organizovaně nebo na území více států (viz čl. 2). Úmluva Rady Evropy dále inkorporuje celou řadu ustanovení z Dodatkového protokolu, včetně vlastní definice obchodování s lidmi (srov. Čl. 3a Protokolu a čl. 4 této úmluvy). Pozornost zasluhují ustanovení v kapitole II. úmluvy, jež se týkají prevence a zahrnují rovněž požadavek na opatření, jež by měla odstranit poptávku v cílových zemích, která vede k různým typům vykořisťování, zejména žen a dětí. V úmluvě jsou dále podrobně formulovány zásady identifikace, ochrany a pomoci obětem. Čl. 11 a 30 úmluvy stanoví požadavek ochrany soukromého života (private life) oběti během trestního řízení i po jeho skončení. Obdobně jako Rámcové rozhodnutí i úmluva Rady Evropy zavádí pro oběti čas na zotavení a rozmyšlenou, jež musí trvat minimálně 30 dní. Smluvní strany se rovněž zavazují udělit obchodovaným osobám povolení k pobytu, a to opakovaně za podmínek stanovených v čl. 14 úmluvy. Na rozdíl od Rámcového rozhodnutí však úmluva Rady Evropy neomezuje závazek udělit takové povolení pouze na případy, kdy je oběť ochotna spolupracovat při vyšetřování či soudním projednání věci, ale uplatňuje je tento závazek „kdykoli to je nutné vzhledem k osobní situaci oběti“. Úmluva rovněž obsahuje významné ustanovení ohledně trestněprávní odpovědnosti osob, které vědomě využívají služeb obětí vykořisťování (čl. 19) a dále ustanovení o odpovědnosti právnických osob (čl. 22). Strany se dále zavazují, že umožní obětem obchodování s lidmi domáhat se jejich práv ve smluvních státech, kde právě pobývají, byť se oběti pachatelů staly v jiném ze smluvních států (čl. 27 a 31 úmluvy). Konečně lze zmínit i obsáhlá ustanovení upravující spolupráci mezi policejními orgány. Čl. 36 úmluvy počítá se vznikem mezinárodní expertní skupiny „GRETA“, koordinující postup států v boji proti obchodu s lidmi a pomoci jeho obětem. Třeba ještě připomenout, že úmluva je otevřena i zemím, jež nejsou členy Rady Evropy a v účinnost vstoupí po ratifikaci nejméně 10 států.²⁴

VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY U NÁS A V NĚMECKU

Jak v českých zemích tak i v sousedním Německu prošla právní úprava postihující obchod s lidmi během desetiletí poměrně složitým vývojem. I přes přetrvávající odlišnosti ve znění zvláštní části trestních zákonů lze v tomto vývoji spatřovat příklad postupné konvergence právních úprav jako důsledku implementace mezinárodních a evropských úmluv a směrnic. Předválečné Československo i Výmarská republika se účastnily úsilí tehdejšího mezinárodního společenství o potlačení obcho-

²⁴ Council of Europe convention on Action against Trafficking in Human Beings and its Explanatory Report, <http://www.coe.int/trafficking>.

du s lidmi. K mezinárodním konvencím z let 1904 a 1910 přistoupilo těsně před první světovou válkou již Rakousko-Uhersko a republika tento závazek přijala vyhláškou ministra zahraničních věcí č. 26/1913 Sb. Silné abolicionistické hnutí v Československu dosáhlo i zrušení státní regulace prostituce. To bylo provedeno dosud platným zákonem č. 241/1922 Sb., o potírání pohlavních nemocí. Tento zákon výslovně zrušil všechna dosavadní policejní a jiná správní opatření, směřující k doзору nad prostitutci (§ 13), zrušil nevěstince a jejich provozování výslovně prohlásil za trestné z odkazem na příslušná trestněprávní ustanovení o kuplířství (v tehdy platném znění rakouského trestního zákoníku z roku 1852). Zákon z roku 1922 dále stručně zmiňoval předpokládaná opatření k resocializaci bývalých prostitutek. Státní správa se podle § 15 měla postarat, pokud to ovšem bude třeba, o zřízení ústavů, ve kterých se „dostane řemeslným prostitutkám dočasněho útulku a příležitosti k nápravě“. Obzvláštní péče měla být věnována osobám mladším osmnácti let.

Československo v témže roce implementovalo zmiňované nejstarší mezinárodní úmluvy z období před první světovou válkou v zákoně o vystěhovalectví (č. 71/1922 Sb.). Tento zákon v § 35 v odst. 1 (nadepsán „obchod ženami“) stanovil, že kdo „osobu ženského pohlaví najme nebo dopraví do ciziny v úmyslu, aby jí bylo užito k chlípným účelům jiného, dopouští se přečinu a buď potrestán vězením od šesti měsíců do tří let“. Přísněji – jako zločin, bylo trestné jednání pachatele, který ženu do ciziny dopravil za účelem soustavného provozování prostituce („k smilstvu živnostensky provozovanému“). Stejně se hledělo i na pachatele, který se dopustil jednání zakládajícího přečin dle prvního odstavce, avšak s tím, že oběť byla uvedena v omyl o pravém účelu cesty. V obou uvedených případech byla trestní sazba stanovena v rozmezí od jednoho do pěti let. Trestní sazba se výrazně zvyšovala na pět až deset let tehdy, pokud pachatel provozoval obchod se ženami opakovaně či soustavně za účelem zisku („po živnostensku“). § 35 odst. 4 cit. zákona obsahoval subsidiární ustanovení ohledně osob, jež se, „s někým spojily k provozování obchodu se ženami“, do jisté míry analogicky k dnešním obecnějším ustanovením o účasti na zločinném spolčení. Tyto osoby měly být potrestány tuhým vězením v trvání od šesti měsíců do tří let, pokud ovšem jejich jednání nebylo posuzováno podle ustanovení přísnějších. Ve všech uvedených případech bylo vedle trestu na svobodě možno pachateli uložit peněžitý trest až do výše 100 000 Kč. Významné je ustanovení ohledně trestního stíhání cizinců, kteří se v zákoně popsaného jednání dopustili v zahraničí. Ti mají být stíháni soudy tuzemskými, pokud ovšem nebudou vydáni (podpurný princip univerzality). Popsané ustanovení platilo až do účinnosti trestního zákona z roku 1950, který je nahradil svým ust. § 243, jímž zároveň implementoval předválečné mezinárodní úmluvy.

Připomeňme, že ač vilémovské Německo i posléze Výmarská republika přistoupily ke všem výše zmiňovaným raným konvencím proti obchodu se ženami, abolicionistický přístup vůči prostituci v Německu nikdy nenabyl vrchu tak jako v Československu. Prostituce zde byla reglementována nejpozději od roku 1927, kdy byly zavedeny povinné lékařské prohlídky prostitutek a zároveň přestalo být nabízení úplatného pohlavního styku považováno za přestupek.²⁵ Tento přístup se nezměnil ani během

²⁵ Blíže viz Herz, str. 47.

nacistické éry. Po druhé světové válce Spolková republika na rozdíl od Československa a bývalé NDR nepřistoupila k výše zmíněné úmluvě OSN z roku 1949. Naproti tomu Československo k této úmluvě přistoupilo v roce 1958, ač úmluva nikdy nebyla vyhlášena ve sbírce zákonů. Již zmíněný § 243 trestního zákona z roku 1950 stanovil pro toho, kdo do ciziny zláká, najme nebo dopraví ženu v úmyslu, aby jí tam bylo užito k pohlavnímu styku s někým jiným, trest odnětí svobody v rozmezí jednoho roku až pěti let. Přísněji byl trestný pachatel, který se uvedeného jednání dopustil s tím, že bude obchodované ženy užito k pohlavnímu styku za úplatu, tedy v zásadě k prostituci. Zde platila horní hranice trestní sazby až deset let odnětí svobody, podobně jako v případě, byla-li oběť mladší osmnácti let nebo zde byla jiná přitěžující okolnost. Náš dosud platný trestní zákon z roku 1961 toto ustanovení v původním znění § 246 převzal jen s nepatrnými změnami v tom smyslu, že jako znak kvalifikované skutkové podstaty zavedl spáchání trestného činu v rámci organizované skupiny a trestní sazbu přizpůsobil své systematicke (horní hranice osm let u kvalifikované skut. podstaty). Jak již však bylo řečeno, neměla za trvání socialistického Československa tato ustanovení valného praktického významu, neboť obchod s lidskými bytostmi byl za tehdejších společenských podmínek takřka neznámou formou kriminality.

Ve stejné době v německém trestním právu neexistovala až do roku 1973 žádná speciální ustanovení o obchodu se ženami, a obdobné případy byly postihovány jako kuplířství („Kuppellei“ dle tehdejšího platného znění § 180 a násl. StGB). Německá tzv. Čtvrtá trestněprávní reforma z roku 1973 a o dvě desetiletí později další rozsáhlé změny příslušných ustanovení (26. Str. AndG ze 14. 7. 1992) vytvořily v německém trestním kodexu poněkud nepřehlednou změť základních a kvalifikovaných skutkových podstat a navzájem podpůrných ustanovení o různých typech kuplířství a obchodování se ženami popsanych v tehdejších § 180, 180a, 180b, 181, 181a StGB.²⁶ Zvláštní část německého trestního zákoníku tudíž až donedávna znala tzv. základní či jednoduché obchodování s lidmi podle § 180b, jež postihovalo toho, kdo by „s cílem se obohatit zneužil svého vlivu na jinou osobu, s vědomím tísňe, v níž se tato osoba nalézá, aby jí přiměl k prostituci nebo k pokračování v provozování prostituce“ a dále toho, kdo by „zneužil svého vlivu na jinou osobu, vědom si stavu bezbrannosti, v němž se tato osoba nalézá z důvodu pobytu v cizí zemi, a přiměl tuto osobu k aktům sexuálního charakteru před nebo se třetími osobami“. Jako okolnost podmiňující vyšší trestní sazbu toto ustanovení uvádělo věk poškozené osoby nižší 21 let. Od „jednoduchého“ obchodování s lidmi se ovšem lišila jeho „závažná“ forma v samostatné skutkové podstatě dle ust. § 181 StGB, jež se od § 180b odlišovalo užitím pohružky důrazného násilí či lsti vůči poškozenému, popř. přímo únosu. Toto ustanovení se rovněž vztahovalo na profesionální získávání osob k provozování prostituce. Lze říci, že v prvním případě dle § 180b měl být postup pachatelů rafinovanější a oběť se v zásadě prostituovala dobrovolně (byť byla získána manipulací a přesvědčováním), zatímco v případě druhém byla nesouhlasící či nevědomá oběť k prostituci násilím či lstí přinucena. Německý trestní zákoník zároveň neobsahoval zvláštní ustanovení zacílená na obchod s lidmi za účelem vykořisťování nucené práce.

²⁶ Podrobnější rozbor viz Herz, str. 25 a násl.

V devadesátých letech tak komplikovaná a kasuistická německá úprava značně kontrastovala s tehdejšími stručným ust. § 246 tr. zákona obchodování se ženami, jež si uchovalo své původní znění z roku 1961 až do účinnosti zákona č. 134/2002 Sb. Tato novela především změnila název trestného činu z „obchodování se ženami“ na „obchodování s lidmi za účelem pohlavního styku“, aby tak mj. vyhověla požadavkům rovnosti, zakotveným v Listině základních práv a svobod (viz čl. 1 a 3 Listiny). Mnohem důležitější z hlediska praktické aplikace však bylo, že nová skutková podstata již nerozlišovala mezi obchodováním s lidmi směrem ven do ciziny a směrem z ciziny do České republiky. Tím se v zákonné úpravě poprvé odrazila skutečnost, že se během devadesátých let Česká republika z hlediska obchodu s lidmi stala jak zemí původu, tak i zemí tranzitní a cílovou.²⁷ Nové znění zákona počítalo v základní skutkové podstatě s prostým „užitím osoby k pohlavnímu styku“, zatímco fakt, že obchodované osoby bude využito k prostituci byl okolností podmiňující užití vyšší trestní sazby s horní hranicí osmi let odnětí svobody podle odst. 2 písm. d). Kvalifikované skutkové podstaty podle odst. 2 a 3 obsahovaly poměrně obsáhlý výčet dalších takových znaků, vycházejících z tradiční struktury ustanovení zvláštní části trestního zákona, včetně okolnosti, že trestný čin byl spáchán na osobě mladší osmnácti let.

Úpravy ust. § 246 tr. zákona provedené zákonem č. 134/2002 Sb. byly ovšem jen předehrou mnohem zásadnější změny, k níž zákonodárce přistoupil po vstupu České republiky do Evropské unie v květnu 2004. Jednalo se o implementaci již popsaného Dodatkového protokolu k Palermské úmluvě a Rámcového rozhodnutí z roku 2002. Zmizelo zcela původní ustanovení § 246, jež bylo v zákoně nahrazeno novým trestným činem podle § 232a, nesoucím název „obchodování s lidmi“. Tato dodnes platná skutková podstata uvedeného trestného činu je vystavěna do značné míry odlišně, než jak ji znal zákon v dřívějším znění v podobě „obchodování s lidmi za účelem pohlavního styku“:

§ 232a

OBCHODOVÁNÍ S LIDMI

- (1) Kdo přiměje, zjedná, najme, zláká, dopraví, ukryje, zadržuje nebo vydá osobu mladší osmnácti let, aby jí bylo využito
 - a) k pohlavnímu styku nebo k jiným formám sexuálního obtěžování nebo zneužívání,
 - b) k otroctví nebo nevolnictví, nebo
 - c) k nuceným pracím nebo k jiným formám vykořisťování, bude potrestán odnětím svobody na dvě léta až deset let.
- (2) Stejně bude potrestán, kdo jiného za použití násilí, pohrůžky násilí nebo lsti anebo zneužitím jeho omylu, tísně nebo závislosti, přiměje, zjedná, najme, zláká, dopraví, ukryje, zadržuje nebo vydá, aby ho bylo využito
 - a) k pohlavnímu styku nebo k jiným formám sexuálního obtěžování nebo zneužívání,

²⁷ Srov. Trávníčková, str. 47; Cejp, Karabec, Scheinost: str. 162–163.

- b) k otroctví nebo nevolnictví, nebo
 - c) k nuceným pracím nebo k jiným formám vykořisťování.
- (3) Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán,
- a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 nebo 2 jako člen organizované skupiny,
 - b) vydá-li takovým činem jiného v nebezpečí těžké újmy na zdraví nebo smrti,
 - c) spáchá-li takový čin v úmyslu získat značný prospěch, nebo
 - d) spáchá-li takový čin v úmyslu, aby jiného bylo užito k prostituci.
- (4) Odnětím svobody na osm až patnáct let bude pachatel potrestán,
- a) způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 nebo 2 těžkou újmu na zdraví, smrt nebo jiný zvlášť závažný následek,
 - b) spáchá-li takový čin v úmyslu získat prospěch velkého rozsahu, nebo
 - c) spáchá-li takový čin ve spojení s organizovanou skupinou působící ve více státech.

Jak vidíme, jedná se v podstatě o dvě *samostatné* skutkové podstaty, z nichž jedna zahrnuje obchodování s dětmi (osobami mladšími osmnácti let) pro účely vykořisťování různého druhu (s výjimkou nezákonných adopcí, pokrytých ust. § 216a tr. zák.). Obchodování s dětmi pro uvedené účely je trestné bez ohledu na to, jakým způsobem byla osoba mladší osmnácti let pachateli získána a tedy i bez ohledu na její výslovný souhlas. Na dospělé osoby se ochrana podle odst. 2 vztahuje pouze za předpokladu, že pachatelé získali oběť za použití tam vypočtených prostředků násilí či lsti. Pokud k takovému jednání ze strany pachatelů nedošlo, mohou být pachatelé trestní podle jiných ustanovení trestního zákona, zejména podle ustanovení § 204 o kuplířství (viz i odpovídající ust. § 164 vládního návrhu tr. zákoníku, jež ani v kvalifikovaných skutkových podstatách nepočítá se znakem užití násilí). Všimněme si rovněž, že skutečnost, že obchodované osoby mělo být užito k prostituci, není uvedena mezi znaky základních skutkových podstat, ale obdobně jako tomu bylo u předchozího znění § 246 tr. zákona je okolností pro užití vyšší trestní sazby u kvalifikované skutkové podstaty dle odst. 3 písm. d)., podobně jako spáchání činu za členství v organizované skupině. Tím je postižena typická forma obchodování s lidmi jako aktivity organizovaného zločinu, jejíž pachatelé jsou však oproti dřívějšímu ohroženi přísnějším trestem (horní hranice trestní sazby byla oproti odpovídajícímu ustanovení v někdejší § 246 tr. zák. zvýšena na 12 let odnětí svobody). Větší změny v pojetí skutkových podstat obchodování s lidmi nepřináší příslušné ustanovení (§ 143) vládního návrhu nového trestního zákoníku. Toto ustanovení obsahuje více znaků kvalifikovaných skutkových podstat a zejména postihuje i formy vykořisťování v § 232a platného tr. zákona dosud nezahrnuté, jako je zneužívání k výrobě pornografických děl, či odběr lidských orgánů, čímž se více blíží definici obsažené v čl. 3 Dodatkového protokolu k Palermské úmluvě.

Nutnost implementovat tytéž normy evropského a mezinárodního práva vedla ve stejné době ke změnám i v Německu. Byla zrušena dřívější komplikovaná ustanovení o obchodu s lidmi a nahrazena novými v § 232, § 233 a § 233a StGB. Tato ustanovení do určité míry shrnují starší úpravu obsaženou v někdejší § 180 a násl. StGB, avšak zároveň vyhovují požadavkům mezinárodních dokumentů. Ve srovnání s českým právem zvolil německý zákonodárce poněkud odlišnou cestu, ač se výsledná kriminalizovaná jednání a definice do značné míry překrývají. Německý trestní kodex nyní rozlišuje mezi

„obchodem s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování“ v § 232 a „za účelem nucené práce“ v § 233. Definice obchodu s lidmi vychází více z forem vykořisťování, jemuž jsou oběti obchodování s lidmi vystaveny, než ze způsobu jejich najímání, zlákáni, přepravy atd. Tyto aktivity jsou ovšem předmětem postihu v novém zvláštním ustanovení § 232a. Podobně jako v dřívějším ust. § 180b je zde znakem skutkové podstaty zneužití bezbrannosti nebo tísně osoby, která se nachází v pro ni cizí zemi. Pachatel zneužívá této situace oběti k tomu, aby ji přiměl k provozování prostituce, k pokračování v prostituci či ji vystavil jinému sexuálnímu vykořisťování. Znak zneužití bezbrannosti či tísně v cizí zemi není vyžadován u osob mladších 21 let (*sic!*), u nichž ke spáchání trestného činu podle § 232a postačí pouhé přesvědčování, aby se prostituovaly. Kvalifikovanou skutkovou podstatu obsahuje odst. 4 téhož ustanovení, kde je definováno jednání podobné někdejšímu „závažnému“ typu obchodování s lidmi dle zrušeného § 181 StGB. Mezi okolnostmi podmiňujícími použití vyšší trestní sazby je zde uveden věk oběti nižší čtrnácti let („dítě“ podle ust. § 176 odst. 1 StGB), vystavení nebezpečí těžké újmy na zdraví nebo smrti a konečně skutečnost, že pachatel trestný čin spáchal jako člen organizované skupiny.

Trestný čin „obchodování s lidmi za účelem nucené práce“ (§ 233 StGB) je definován mnohem jednodušším způsobem a je vlastně náhradou za dřívější ustanovení StGB o zákazu obchodu s otroky. Obsahuje výčet různých otrokářství podobných praktik jako je např. dlužní otroctví atd. Zavedení uvedených nových skutkových podstat do StGB i tzv. prostituční zákon z roku 2001 nutně vedly německého zákonodávce k dalším změnám ohledně trestných činů spojených se sexuálním průmyslem. Navzdory legalizaci prostituce jako výdělečné činnosti německý trestní kodex i nadále obsahuje podrobná ustanovení o kuplířství v § 180a a 181a, jež mají chránit prostitutky před vykořisťováním jinými osobami. Německé trestní právo nyní rozlišuje mezi „vykořisťováním prostituce“ (§ 180a), jež záleží v provozování nevěstince či nevěstinci podobného zařízení, kde jsou prostitutky drženy v osobní či ekonomické závislosti.

Taková závislost však není požadována, pokud je obětí mladší osmnácti let (srov. věkovou hranici 21 let u ust. § 232a StGB výše). Toto ustanovení má zjevně posílit postavení osob, jež nabízejí sexuální služby v tzv. nočních klubech, masážních salónech apod. Dále ust. § 181a StGB pokrývá tři typy kuplířských aktivit, jež jsou i nyní považovány za trestné. Toto ustanovení si naneštěstí uchovalo poněkud těžkopádné znění vlastní někdejšímu ustanovením § 180 a násl. StGB. Pro větší přehlednost němečtí autoři rozlišují mezi jednoduchým „vykořisťujícím kuplířstvím“ (§ 181a odst. 1), „dirigistickým kuplířstvím“ (§ 181a odst. 2) a „profesionálním kuplířstvím“ (§ 181a odst. 3).²⁸ První jednoduchá forma se blíží skutkové podstatě trestného činu podle ust. § 204 odst. 1 věta druhá českého tr. zákona a záleží v kořisťení z prostituce jiné osoby tím, že jí pachatel odnímá finanční prostředky prostitucí získané. Druhá forma kuplířství se vztahuje na situaci, kdy si pachatel udržuje nad prostitutkou kontrolu v tom smyslu, že dohlíží nad způsobem, jakým tato nabízí sexuální služby, např. určuje místo, čas či jiné podmínky, popř. jedná tak, aby oběti zabránil prostituce zanechat. Konečně třetí typ kuplířství zahrnuje všechny výše uvedené aktivity provozované na vyšší profesionální úrovni ve větším rozsahu, což však není podrobněji definováno. V zákoně je výslovně

²⁸ Herz, str. 40.

uvedeno, že se popsaná ustanovení vztahují také na případy, kdy pachatel a oběť spolu žijí v manželství.

Německé pojetí trestného činu kuplířství je tedy složitější než naše obsažené v ust. § 204 platného trestního zákona, jež na rozdíl od popsané německé právní úpravy (srov. § 232a a § 181a odst. 1 StGB) postihuje i zjednání dospělých osob k provozování prostitute bez použití násilí, lsti či zneužití omylu. Použití násilí, pohrůžky násilí nebo pohrůžky jiné vážné újmy, zneužití tísně nebo závislosti jiného patří mezi znaky kvalifikované skutkové podstaty podle odst. 2 cit. ustanovení. Další znaky podmiňující použití vyšší trestní sazby v odst. 3 a 4 připomínají ustanovení § 232a tr. zákona o obchodu s lidmi, k němuž je ust. § 204 v poměru subsidiarity. Stojí za připomenutí, že jak český tak i německý trestní kodex obsahuje zvláštní ustanovení, jež mají chránit mladistvé před prostředím prostitute. V StGB nalezneme nový § 180, jenž postihuje jednání, kdy pachatel působí jako zprostředkovatel sexuálních kontaktů mezi dítětem mladším šestnácti let a dospělou osobou. V případě mladistvých mezi šestnáctým a osmnáctým rokem věku se však musí jednat o sexuální kontakty prováděné za úplatu. Tato druhá forma se blíží našemu trestnímu právu známému trestnému činu svádění k pohlavnímu styku podle § 217a tr. zákona, zatímco v prvním případě by se u dětí mladších patnácti let jednalo nejspíš o formu účastenství na tr. činu podle § 242, u starších osob o trestný čin podle § 217, popř. 243 tr. zákona, nebyl by však vyloučen ani postih právě za obchodování s lidmi podle § 232a odst. 1 tr. zákona.

ZÁVĚREČNÁ POZNÁMKA

Jak vidno, složitý fenomén obchodování s lidmi není snadné v trestních zákonech postihnout bez zavádění značně komplikovaných kasuistických ustanovení. Vyplyvá z předchozího výkladu, že dokumenty OSN, Rady Evropy, EU i národní právní úpravy projevují tendenci zdůrazňovat rozdíl mezi dobrovolným nabízením sexuálních služeb a různými druhy vykořisťování obětí obchodu s lidmi za účelem nucené prostitute. Je ovšem sporné, zda lze tento rozdíl vždy přesně rozeznat v praxi při vyšetřování konkrétních případů. Nelze vyloučit, že uvedené pojetí právní úpravy znejišťuje policejní orgány při vyšetřování případů obchodování s lidmi a v důsledku může posilovat skepsi, jež v tomto ohledu u příslušníků policie ba i v části justice panuje. Schopnost rozlišit mezi „dobrovolnou“ a nucenou prostitutí může být v praxi mnohdy nad síly policistů či úředníků, čímž hrozí další zvýšení latence zkoumaného typu kriminality. Podle platného českého trestního zákona se v případech kořistění z „dobrovolné“ prostitute subsidiárně uplatní základní skutková podstata kuplířství podle § 204 odst. 1 a s obdobnou úpravou se počítá ve vládním návrhu nového kodexu (ust. o kuplířství v § 164 návrhu). Za tento trestný čin by v zásadě měly být postihovány i osoby, které např. získávají majetkový prospěch z pronájmu pokojů či bytů prostitutkám, jsou majiteli či provozovateli nočních klubů, v nichž jsou sexuální služby nabízeny. Takovéto výdělečné aktivity však již v Německu samy o sobě trestné nejsou, pokud ovšem nejsou spojeny se jednáním, jež vystihují výše popsané skutkové podstaty v StGB. Vzniká tak situace, kdy majitel několika takových klubů na obou

stranách hranice je z hlediska německého práva bezúhonným podnikatelem, zatímco v České republice by měl být stíhán pro trestný čin kuplířství. Že se tak zpravidla neděje, patří k svébytným fenoménům vývoje kriminality a kriminální politiky po roce 1989, zejména z hlediska zásady legality ve smyslu § 2 odst. 3 tr. ř.

Ve vyšetřování uvedených trestných činů hraje v příhraničních regionech zásadní roli právě spolupráce českých a německých orgánů. Na české straně ji znesnadňuje slabší ekonomické zázemí policie, horší technické vybavení, ale i nižší počet specializovaných příslušníků policie, jež může být na jednotlivé případy nasazen. Na místní a regionální úrovni nebývá boji proti tomuto typu trestné činnosti dáována priorita. Specifickou roli při odhalování obchodu s lidmi a příbuzných deliktů v České republice hrála dosud dichotomie mezi „obyčejnou“ policií a policií cizineckou. Ač jsou příslušníci cizinecké policie nejčastěji ve styku s potenciálními oběťmi obchodování s lidmi, sami tuto trestnou činnost nevyšetřují a je pouze na nich, zda o případném podezření informují příslušný orgán Služby kriminální policie a vyšetřování.

Ač čeští policisté a státní zástupci všeobecně chválí německé orgány pro jejich přístup ke spolupráci na vyšetřování konkrétních případů, panuje na české straně skepse co do míry zájmu německé strany na prevenci přeshraniční kriminality spojené se sexuálním průmyslem. Převládá přesvědčení, že německá strana se vždy především zajímala o zajištění společné hranice proti přechodu ilegálních migrantů, zatímco sociálně patologické jevy typu prostitute a návazných deliktů se na německé straně paušálně připisovaly rozdílům v životní úrovni a ekonomickým problémům českých regionů a byly tudíž považovány za vnitřní záležitost České republiky. Tento přístup ostře kontrastuje se skutečností, že drtivá většina klientů prostitutek např. v severních Čechách pochází právě z Německa. Pro českou stranu je klíčová právě informovanost o potenciálních pachatelích, ale i poškozených z okruhu těchto osob, které se na českém území obvykle zdrží jen krátce a rychle se vrací zpátky přes hranice.²⁹ Na tyto osoby by německá strana měla především zaměřit cílené preventivní programy a snažit se snížit toleranci německé společnosti vůči jejich chování, což však vzhledem k legalizaci prostitute v Německu není snadný úkol.

THE CRIME OF THE TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS IN THE INTERNATIONAL AND CZECH-GERMAN CONTEXT

Summary

The article treats of the issue of trafficking in human beings as a grave criminal phenomenon in the East and Central Europe. It comments on the probable extent and latency of the crime and describes its usual forms from both criminological and legal viewpoints. Further it focuses more specifically on the trends of the sex industry related crime in the border regions of the Czech Republic and in Germany. The second part deals with the instruments of international and EU law in combating human trafficking and compares the merits of particular international conventions and European framework decisions. The third part

²⁹ Viz odpovědi respondentů v rozhovorech provedených v rámci Výzkumného projektu AGIS 2005 – Prevence přeshraniční kriminality spojené se sexuálním průmyslem. Polsko, Česká republika & Německo. V souvislosti s údajnými případy dětské prostitute v Chebu byla ze strany české policie např. vyslovena kritika, že německá strana není s to zajistit včasny monitoring pohybu registrovaných pedofilních pachatelů či podezřelých, kteří se chystají navštívit Českou republiku.

concentrates on comparing the gradual development of the corresponding provisions on human trafficking and related crime in the Czech and German penal codes. In conclusion there are several remarks on the cooperation between Czech and German police authorities.

Key words: Trafficking in human beings, human trafficking, prostitution, procuring, latency of crime, trans-border crime, sex-industry related crime, UN Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, the Palermo Convention, Council Framework Decision on Combating Trafficking in Human Beings 2002, German Penal Code, Czech Criminal Law, international police cooperation.

Článek je zaměřen na srovnání postupů ve vývoji právních předpisů týkajících se lidské trafiky v České republice a v Německu. Zaměřuje se na postupnou změnu právních předpisů v oblasti trestních právních předpisů, zejména v oblasti trestních právních předpisů, které se týkají lidské trafiky. Článek se zabývá postupnou změnou právních předpisů v oblasti trestních právních předpisů, zejména v oblasti trestních právních předpisů, které se týkají lidské trafiky. Článek se zabývá postupnou změnou právních předpisů v oblasti trestních právních předpisů, zejména v oblasti trestních právních předpisů, které se týkají lidské trafiky.

Článek se zabývá postupnou změnou právních předpisů v oblasti trestních právních předpisů, zejména v oblasti trestních právních předpisů, které se týkají lidské trafiky. Článek se zabývá postupnou změnou právních předpisů v oblasti trestních právních předpisů, zejména v oblasti trestních právních předpisů, které se týkají lidské trafiky. Článek se zabývá postupnou změnou právních předpisů v oblasti trestních právních předpisů, zejména v oblasti trestních právních předpisů, které se týkají lidské trafiky.

Článek se zabývá postupnou změnou právních předpisů v oblasti trestních právních předpisů, zejména v oblasti trestních právních předpisů, které se týkají lidské trafiky. Článek se zabývá postupnou změnou právních předpisů v oblasti trestních právních předpisů, zejména v oblasti trestních právních předpisů, které se týkají lidské trafiky. Článek se zabývá postupnou změnou právních předpisů v oblasti trestních právních předpisů, zejména v oblasti trestních právních předpisů, které se týkají lidské trafiky.